

З історії реєстрації українських козаків в 1-й пол. XVI в.

Документи, які подаємо зараз, відносяться до кінця 1-ої половини XVI віку і містять кілька нових відомостей про першу реєстрацію українського козацтва.

Як відомо, українські літописи вважають польського короля Степана Баторія за першого організатора козацтва, яко військової сили. Д-ій І. Каманін у своїй статті: «Къ вопросу о козачествѣ до Богдана Хмельницкаго», на підставі історичних документів, вияснив, що польсько-литовський уряд далеко раніше (в 1530—1540 р. р.) робив кроки до того, щоб списати козаків на окремого реєстра і встановити над ними урядовий догляд. Ще Сигизмунд I, прийнявши на увагу думку старости Черкаського і Капівського Остафія Дашкевича, яку той висловив на Городнянському Сеймі (1522 р.), в 1524 р. запропонував Панам Раді обміркувати проект Дашкевича, послати «гідного і доброго чоловіка» у Київ, щоб він зібрав козаків, приготувати, далі, сукна і грошей на виплату козакам, а потім зібрані ватаги козаків поставити на Дніпрі, на перевозах для безпеки від татарських нападів¹⁾. Таку пропозицію зробив О. Дашкевич і на Піотровському Сеймі р. 1533²⁾. Дуже можливо, що наслідком таких про-

¹⁾ І. Каманін. Къ вопросу о козачествѣ... Київ 1894 г., стор. 25.

²⁾ А. Jabłonowski. Polska XVI wieku, т XI, стор. 419.

позицій з'явилось те, що король р. 1541 послав двор. Стрета Солтановича па Україну з дорученням переписати кївських, канівських і черкаських козаків на окремі регистри¹⁾. Найближчою ж причиною регистрації було бажання уряду припинити в кінець козацькі напади на татар і на купецькі каравани²⁾. Чи пощастило Стрету Солтановичу виконати королівське доручення— не відомо, але є багацько даних за те, що ні в 1541 р., ані пізніше, регистрація не була виконана. Тільки через 30 літ після цього р. 1572, кор. Сигизмундові-Августові пощастило обрахувати число козаків, записати їх у регистр і віддати під владу коронного гетьмана³⁾.

Неуспіх перших регистрацій козацтва залежав від того, що польско-литовській уряд завше мав на меті не стільки приваблення козаків на державну службу, скільки бажання поставити під урядовий догляд незалежний, невизнаючий жадної влади над собою числений клас громадянства. Бажання загнuzдати свавольних козаків і віддати їх під догляд місцевої влади завше виставлялося на першому плані в офіціальних наказах центрального уряду. Так, напр., в листах, які подаємо нижче (короля Сигизмунда до старости Черкаського, кн. Андрія Глібовича Пронського від 21 липця і 17 серпня 1541 р.), головною причиною посилання двор. Стрета Солтановича виставляється—напади козаків на татар і необхідність доглядати за козаками, що ходять у степи на промислівсьтво «А то може кождий розумѣти, пише король старості, ижъ тымъ шкодлывымъ речамъ земскимъ причина

1) Каманін, на підставі надрукованого в Актахъ Южной Россіи (т. 1, стр. 110) документа, каже, що король доручив Стрету Солтановичу (Каманін пише «Солтовичу») переписати тільки *кївських* козаків. Але з королівського листа старості. Черкаському кн. Андрію Глібовичу Пронському, який подаємо в додатках, видно, що король доручив Солтановичу переписати *кївських, канівських і черкаських* козаків (див. Додатки № 1).

2) Див. Лист, писаний до старости Черкаського кн. Андрія Глібовича Пронського, Додат. I.

3) Каманін. «Къ вопросу о козачествѣ»... стор. 26.

есть того, штожь Вы для своего пожитку дозволили есте козакамъ на влусы татарскіе наѣздчати и шкоды имъ чинити, а тымы ихъ добытки паполъ зъ нымы дѣлите, а для тыхъ Вашихъ пожитковъ Мы господарь шкодуемъ, а Речъ Посполитая великий впадъ прыймуеть, бо для того завжды незгоды и невпокои межк панства прыходять; где жъ вже хотечи за тымъ Листомъ папимъ волю а розказане нашо господарское ничимъ порушно заховано мети, послали есмо тамъ дворенина нашого Стрета и розказали тыхъ козаковъ яко въ Києви, такъ въ Черкасехъ и въ Каневѣ, што ихъ кольвекъ тамъ будетъ, на Реистра списати и подъ грознымъ а окрутнымъ карапемъ Нашимъ Господарскимъ приказати, абы вже то въ земли Царя Перекопскаго явпе, яко и злодѣйскимъ обычаемъ подданнымъ его шкодъ не чинили, а тебе тежъ приказуемъ подъ честю и подъ горломъ твоимъ, абы еси на то бачность мѣль» ¹⁾).

Теж саме бажання уряду поставити козаків під догляд місцевої влади, коли уряд безпосередне звертався до козаків, приймало форму пропозиції стати на урядову службу за певну плату. Позаяк регистрацію козаків центральна влада визнавала за обов'язкову і карала тих, хто не бажав записуватися у регистри, то ясно, що ніякої „добровольної“ згоди на урядові пропозиції з боку козаків, як думає д. Каманін, ²⁾ не могло бути: *козаки повинні були* виконати наказ короля і місцевого старости, а де є обов'язок і примус до його виконання, там не має місця для вільного вибору. «Для чого ж послали, пише король черкаському старості, дворенина нашого и словомъ о томъ казали ему одъ насъ тоби мовити и тыхъ всихъ козаковъ черкаскихъ велели есмо тому Дворенину нашому Стрету Солтановичу на рейестръ списати, и Ты бы о томъ вѣдалъ и тымъ козакомъ всимъ приказаль, абы си они вси в того Дворенина Нашого списали, а ни жодною речью з того розказання Нашого не выступуючи конечно». ³⁾—

¹⁾ Див. Додат. II.

²⁾ Каманін І. Къ вопросу і т. д... стор. 27.

³⁾ Див. Додаток I.

Події, які сталися після цього, показують, що регистрація, яку узявся уряд провести в 1541 р., або не досягла своєї мети, або, певніше, зовсім не була виконана. Козаки поводитися також, як і раніше: ходили у степи ловити рибу, бити звіря і т. д., нападали на татарські улуси і коровани, одним словом „козакували“. Так, уже року 1542 значна ватага козаків на низу біля Дніпра пограбила польських і татарських послів.¹⁾ З дипломатичного листування польсько-литовського уряду з Царем Перекопським року 1545 видно, що уряд в цей час не мав сили припинити козацькі напади. Року 1545 козаки з Капіва, Черкас, Брацлава, Вінниці і з інших південних міст числом більш як 700 чолов. під приводом «старших козаків»: Карна Андруші, Лезуна і Яська Білоуса погромили багацько значних турецьких корованів, що йшли з Орди на Москву, і забрали силу багатоцінних товарів. На цей час вертався з Литви до Орди посланець Перекопського царевича Солтана-Еминк-Гирея; козаки напали й на нього, вбили і пограбували. Після цього Царь Перекопський звернувся до короля і став вимагати сатисфакції і кари козаків. Король з початку не згожувався вдовольнити вимогання Царя, але потім „вырозумѣвши“ з Панами-Радою, порішив заплатити купцям за їх «шкоди» і покарати винних. Шкоди ж були не малі: купці подали королю «квит», в якому було вираховано їхні втрати і названо аж 24 купця кафінських, турецьких і перекопських. З наказу короля, козаки вернули пограбовані товари; крім того вони повинні були виплатити купцям 5000 золотих.²⁾ Позаяк же козаки могли дати тільки 125 кіп грошей, то решту виплачено з скарбу: половина з власного приказу короля, а половина за згодою Панів-Ради «спольною рукою»³⁾.

1) Акты Западн. Россіи, т. II, стор. 394; Polska XVI wieku, стор. 418.

2) «Черлених, моветою грошовою за золото платечи по 40 грошей: три тисячи коп и триста коп. грошей» Варш. копія метрики Литовської, кн. 57, ст. 75—79.

3) Квит господарський до земського підскабого і Квит Панів-Ради 10 жовтня 1545 р. (Варш. копія Метрики Литовської кн. 57 стор. 80—83).

Відповідаючи Цареві Перекопському на його листа, король Сигизмунд-Август між иншим зазначає, що частіш всього купецькі каравани грабують не українські козаки, а козаки спільного їх ворога—Царя Московського з Путівля, Чернигова і Новгорода-Сіверська, які потім всю вину звалюють на козаків українських, і що головною причиною нападів і грабувань він вважає ту річ, що турецькі і перекопські купці, щоб не платити мита скарбові, їздять не давніми відомими торговельними шляхами, а «дорогами новими, незвичайними». ¹⁾

На прикінці зазначимо одне надзвичайно характерне місце в листі царя Перекопського до кор. Сигизмунда Августа. Жаліючись на часті напади козаків на купецькі каравани і на послів, Царь порівнює Литовську державу з Московською з погляду незайманости особи і безпеки мандрівок чужих послів по цих державах і пише: «Слыхали есмо передь тымъ, же на Москвѣ посломъ трудность бываетъ, якож прырочноя ея речъ хлопская, а у Васъ никгда жадная трудность (посломъ) не бывала, нижли за пановання Вашого посломъ забойства и купцовъ громлення, въ товарахъ ихъ забране ея становить». ²⁾

Андрій Яковлев.

¹⁾ Варшавська копія Метрики Литовської, стор. 64--65.

²⁾ Там же, стор. 54—56.

ДОДАТКЪ.

I.

21 ліца р. 1541.

Листъ до старосты черкаского князя Андрея Глѣбовича Пронского, абы козакомъ тамошнимъ черкаскимъ на влусы татарскіе нахъдчати и шкоды имъ чинити подъ строгимъ каранемъ заборонялъ.

Жикгиментъ Божію Милостью.

Старосте черкаскому князю Андрею Глѣбовичу Пронскому: што есьмо первой того много кратъ до тебе писали подъ ласкою нашою господарскою и подъ грознымъ каранемъ приказуючи, абы еси на то добрую бачность мели, ижъ бы козаки тамошніе на влусы татарскіе не ваходили и шкоды имъ никоторое не чинили, вы николи водлугъ того розказаня нашего господарского справоватися не хотѣли, и не только козаковъ одъ того повстегали, але и сами имъ завжды для пожитковъ своихъ дозволене имъ чините, на то для которое жъ необачности ваше панства наши николи въ покою быть не могли, а великіе шкоды отъ поганства татаръ пріймовали. Гдежъ мы, хотечи з царемъ перекопскимъ постановене миру вечное пріязни учинити, и послали до него посла нашего великого пана Оникея Горностая, а через него царю самому и царевичамъ, Мурзомъ и Вланомъ его не малые поминки послали, ино царь через великій накладъ нашъ миръ вечный з нами пріянялъ и зъ докончанемъ своимъ посла своего великаго зъ паномъ Оникеємъ къ намъ прислалъ оповѣдаючи, ихъ тыми разы козаки наши прішедши зъ невѣсти на людей его, которые шли

до Москвы воевати, на Кошру (?) ударили, двадцать человекъ до смерти забили, двесте и пятьдесятъ коней въ нихъ взяли; а который гонецъ его до насъ посланъ былъ, тыхъ гонцовъ его на Днѣпри всихъ погромили и статки ихъ побрали. А к тому который люди царя Перекопского з быдломъ своимъ кочуютъ у поли, тыхъ деі людей его многихъ козаки частокрѣтъ бьютъ и статки ихъ одбираютъ; а которого гонца послалъ до насъ Казанскій царь братъ его, на того гонца на Днѣпре погромили и статки его побрали. Для тогож царь Перекопскій зъ великимъ обтяженемъ до насъ писалъ, ижъ для таковыхъ речей николи прязнь межи нами а панства наши во впокою быти не могутъ, одно завжды межи подданными нашими незгоды шкоды ся становить; где жъ яко въ Іерлыкахъ въ докончани его такъ есть описано, и таковымъ обычаемъ: онъ зъ нами прязнь братскую держати хочеть, абы вже одъ того часу ни одному съ подданныхъ его шкода не была чинена одъ поддахъ нашихъ; если въ такомъ супокойномъ обычан тая прязнь межи нами будетъ захована, тогда онъ зъ нами миръ водлугъ присяги своее твердо держати хочеть, а еслибы козаки где на влусы татарскіе прышли, або которую шкоду вчинили тогда онъ для того своею головою в панство нашо ити, а обложитись подъ которымъ замкомъ нашимъ украиннымъ тое шкоды своее (к) ветовати (wetowati) хочеть. Про то обачте то сами а вырозумѣйте добре, которымъ обычаемъ тотъ миръ межи нами есть постановенъ, и есть ли бы, чога Боже вховай, за вашою недбалостю которое узрушене для козаковъ тому мѣло бы стати, а панства бы наши который впадъ або шкоду прыняли, ку чому бы вы за то прышли. Первей того много кратъ о томъ есмо до васъ писали напоминаючи, абы есте яко сами и зъ себе такъ и козаковъ въ таковомъ сваволенствѣ гамовали, вы николи одъ того ся повстегати не хотѣли, и ачъ кольве мѣли есмо то вас у терпливости нашомъ, не хотѣчи зато строгости никоторое надъ вами чинити, нижи кдгдся вы въ томъ вшаметать не хочете, мы вже большей того такового сваволенства вашого вамъ терпѣти не хочемъ; бо ачкольве (кѣ) чините вымовы, якобы кроме воли и вѣдомости ваше козаки подданнымъ царя Перекопского таковыи шкоды чинили, ино то не есть речъ слушная, абы вы врадники не мели о томъ вѣдати, бо то залежитъ не только на васъ врадниковъ, але на каждого доброго а верного слуги нашого на то бачность и пыльность мѣти, абы ся никды жадная речъ непожыточ-

ная намъ господару и Речипосполитой не становила; и яко бы тежъ вы Поветниковъ, Врадовъ своихъ подданныхъ нашихъ у вѣдомости або въ послушенствѣ своемъ *не могли мети*. И пишете въ листехъ своихъ до насъ оповѣдаючи, ижъ есте онымъ козакомъ дозволили на рыбы и на бобры ходити; кгда есте имъ того дозволили, тогда мели бы есте на то бачить, хто або колько ихъ з дозволенемъ нашимъ на тьи добычи пойдуть, а если зъ тыми добытки прыйдутъ, на што суть посланы, або которыми иншими, потому бы кожды зъ васъ могъ узнати, есть ли ся што одъ нихъ на противу воли и розказаню нашому стало, а бо ни. Чините вымовы *ненотребны(и)* а то може кожды розумѣти, ижъ тымъ шкодывымъ речамъ земскимъ причина есть того, штожъ вы для своего пожитку дозволили наѣздчати, и шкоды имъ чинити, а тыми ихъ добытки на полъ з ними дѣлите, а для тыхъ нашихъ пожитковъ мы господаръ шкодуемъ а Речь Посполитая велики(и) впадъ прыймуеть; бо на томъ межи нами и царемъ Перекопскимъ миръ сталъ, ижъ ему въ каждый рокъ зъ скарбовъ нашихъ, яко зъ коруны польское, такъ и з великого князства Литовского по неколконадцати тысячъ копъ грошей давати; а если бы за неопартностью вашою одъ козаковъ у ихъ сваволенствахъ переказа тому стала, а они бы которую шкоду подданнымъ царя Перекопского учинили, а за то бы царъ Перекопскій панствомъ нашимъ, чога Боже вховай, помсту вдѣлалъ, а предъ ся тые дары водле умовы нашего одъ насъ мель, которая бы шкода намъ господару речи посполитой втомъ была, а мы тежъ того ни одъ кого иншого быхмо не мели, одно одъ твоего бы ся вряду и козаковъ таковая переказа стала, а ни накомъ тежъ того смотрѣти не будемъ, одно на чти и на Горলেখъ такового. А для того прыказуемъ тебе, абы еси на то великую бачность мѣлъ и пыльно того смотрѣлъ, а бы вже большей того одъ оныхъ козаковъ таковое сваволенство нестановило, а штобы поданнымъ царя Перекопского шкоды никоторое не чинили, а хто бы ся смель того важити, а черезъ тое розказане наше которую шкоду Влусамъ татарскимъ чинилъ, тыхъ бы есте мели мощно за горло имати и карати велѣли, або ихъ до насъ одсылати; о томъ бы еси вѣдалъ, для чогажъ послали дворенина нашего и словомъ о томъ казали ему одъ насъ тоби мовити и тыхъ всихъ козаковъ черкасскихъ велѣли есмо тому дворенину нашому Стрету Солтановичу на реестръ списати, и ты бы о томъ вѣдати и тымъ козакомъ всимъ прыказалъ

а бы ся они вси въ того Дворенина нашого списали, а ни жадною речью з того розказаня нашого не выступуючи конечно.

Писанъ у Вильни. Подъ Лет. Бож. Нарож. 1541 мца іюля 21.
(Варшавська копія Метрики Литовської, кн. 53, стор. 79—81).

II.

17 серпня року 1541.

Листъ писаный до старосты черкаскаго князя Андрея Глѣбовича Пронскаго, абы козаковъ до земли татарское для врзущеня перемирія зъ Царевъ Перекопскимъ не всилалъ и свавольнымъ имать казаль подъ стромимъ каранемъ.

Жикгимонтъ Божію Милостью.

(Початок такий, як і в попередньому листі, аж до слів:.... «абы ся никды жадная речъ непожыточная Намъ Господару и Речипосполитой не становила; и якобы тежъ вы Поветниковъ, Брадовъ своихъ Подданихъ Нашихъ у ведомости або въпослушенствѣ своемъ не могли мети», (далі): «а хто бы ся смѣлъ того важити, ачерезъ тоє розказане Нашо которую шгоду Влусамъ татарскимъ вчинилъ, тыхъ бы есте мѣли моцно за горла имати и карати велѣли, або ихъ до насъ одсылати. Чините вымовы непотребныи, а то може кожды розумѣти, ижъ тымъ шкодлывымъ речамъ Земскимъ причина есть того, штожъ Вы для своего пожитку дозволили есте козаком на влусы татарскіє наѣзжати и шгоды имъ чинити, а тыми ихъ добытки на пользъными дѣлите, а для тыхъ вашихъ пожитковъ мы господарь шкодуемъ а Речъ Посполитая велики впадъ прыймуеть, бо для того завжды незгоды и неспокои межи панствы прыходять. Гдежъ вже хотечи за тымъ листомъ нашимъ волю а розказане наше господарское ничимъ порушно заховано мѣти, послали есьмо тамъ дворенина нашего Стрета, и розказали тыхъ козаковъ яко въ Кіевѣ, тамъ въ Черкасѣхъ и въ Каневѣ, што ихъ кольве тамъ будетъ, на реистра списати и подъ грознымъ а окрутнымъ каранемъ нашимъ господарскимъ приказати, абы вже то въ земли царя Перекопского явне, яко и злодейскимъ обычаемъ подданимъ его шкоды не чинили; а тобе тежъ приказуемъ подъ честю и подъ горломъ твоимъ, абы еси нато великую бачность

мѣтъ и пыльно того смотрѣтъ, абы вже большей того одъ тыхъ козаковъ таковое сваволенство не становило, а штобы подданымъ цяря Перекопского шкоды некоторое не чинили, бо естли бы они черезъ теперешнее розказане нашо на влусы татарскіе находили, а которыи шкоды имъ чинили, а для того абы царь Перекопскій в панства наши самъ вѣхавши або людей своихъ уславши которую школу удѣлалъ, а ты если бы которую вымову вѣтомъ собѣ къпомочи бралъ, тогды ни одна вымова таковая твоя вѣры, а ни мѣста въ насъ мети не можетъ, одно безъ всякого милосердія токовое вкаране втерпишь, што прислушалъ на таковыхъ, которыи надъ волю а розказане нашо господарское въ речахъ шкодливыхъ земскихъ чинити допускаешъ, о томъ бы еси вѣдалъ.

Писанъ у Вильни. Под. Лѣт. Божего Нарож. 1541, мѣа августа 17 день, инд. 14.

(Варшавська копія Метрики Литовської, кн. 53 стор. 8—11).

Ш.

Року 1545.

О корованы Турецкіе и Перекопскіе урмленые тогожь году.

Будучы господару Е. М. зъ Царемъ турецкимъ Сулеманомъ и царомъ Перекопськимъ Саганкгиреемъ у добромъ покою и прязни, вышедши з Черкасъ, и зъ Канева, зъ Браславля и зъ Веницы изъ иншихъ городовъ господарскихъ украинскихъ сваволне и забравшы ся на поли за Черкасы мноство козаковъ о семьсотъ ихъ головами и вышей, а надъ ними въ головахъ старшыне козаки Карно Андруша, а Лезунъ, а Ясько Бѣлоусъ громили по кольну кротъ корованы купцовъ турецкихъ и перекопскихъ, которые того году иншые шли зъ орды къ Москвѣ черезъ поля, а иншые вжо зъ Москвы назадъ до Орды, и великые а знаменитые шкоды тымъ купцомъ Царя турецкого и перекопского вѣтотъ часъ отъ нихъ почи—нены и многіе а важные товары въ нихъ побраны, а кътому и гонца Еминкгирей Солтана царевича перекопского, который у господаря Е. М. бывши за ся назадъ до царевича до Орды полъ, тамжо вѣтотъ часъ перенявши на поли, для корысти убили, о чомъ жо до Короля Е. М. перекопскій одъ Царя турецкого и самъ одъ себе, велько об-

тяжаючи, присылавъ первей черезъ гонцовъ своихъ, а потомъ и черезъ посла своего великого Кундучанъ Дуава вказывалъ и въ ерлыкахъ своихъ писалъ, и тыхъ самихъ купцовъ турецкихъ въ тыхъ корованехъ громлены пры чемъ присылавъ упоминаючи, абы тымъ купцомъ тое громленье и шкода ихъ такъ тежъ и убійство оногo гонца сына его было имъ добре оправено и за то досыть учинено, какъ бы Царю перекопскому и ему и сыну его жаль того не было». (Далі говориться про те, що король з початку не хотів вдовольнити вимаганнів Царя, бажаючи знайти причину, щоб розірвати мирну умову, але потім „вырозумѣвши“, порішив вдовольнити і заплатити купцям їх шкоди).

Варшавск. копія метрики Лит., кн. 57, стор. 52—54.

Далі в метриці Литовській знаходимо листувиння з цього приводу.

Ярлыкы Царевы.

Великое Орды Великого Царя Сагавкгирей слово брату нашему великому Королю Жикгимонту Августу много кротъ поклонъ. Тыхъ часовъ отецъ вашъ Великій Король братъ нашъ до насъ въ листѣ своемъ пишетъ повѣдаючи, иже бы наши люди прыходячи подъ замки Ваши украинскіе подъ Кіевъ, подъ Черкасы и подъ Каневъ, люди берутъ и докуки и шкоды великіе чыняютъ, якожь и человекъ знакомитого подъ Кіевомъ убыто и доброго человекъ Яблонского поимано, о томъ бы еси ты братъ нашъ рачилъ ведати, ижь коли сынъ нашъ Еменкгирей Солтанъ ѳхаль къ царю перекопскому на помочь зъ войскомъ своимъ и кгдажь назадъ сынъ нашъ зъ войскомъ своимъ вернулся, тогда Толстый Смаплъ на поля былъ и прышоль ку перевозамъ и хотѣлъ добыватися за Днѣпръ, и ваши казаки на него ударили, иныхъ побили, а иныхъ поимали, и самъ ледве вѣтекъ до Бѣла города, и за се зъ Бѣлогородскимъ злучывшыся козаками, пошелъ воевати и привели того Яблонского; якож коли того Смапла громили, тогда которого татарына поимали на имя Кармина, тыхъ часовъ братъ его окупилъ за 3000 (?) денегъ у князя воеводы кievского Провского; и кромѣ того ваши люди на Товани по Днѣпру, на Бургунѣ, на Чорной крынице, на Дробныхъ крыныцахъ, на Самари людей нашихъ бють, купцовъ громятъ и иныхъ забивають, а ин-

шыхъ живыхъ имають, и товары ихъ берутъ, и влусы громячь, и и быдла и стада берутъ безъ чысла; а которые соленики прыходячь по соль до Кочубсева и кого кольвекъ потгають зъ людей нашихъ имають, забивають, такъ подь соленики по соль пришедши Ярычаромъ зовуть татарина поймавши повели, а также прошлого лѣта сынъ нашъ Еминигирей Солтанъ въ землю непріятеля Московского ходилъ и воевалъ и сътою Ярычарою (трудно розібрати) слугу своего Джанкгельдея послалъ, и ваши люде на тавани его переневши убили, и пры немъ купецъ былъ одинъ Атака, весь товаръ его взяли; и для таковыхъ причинъ жаденъ зъ слугъ нашихъ до васъ у посельство ѣхати не смѣеть, якожь и тыхъ часовъ зъ посломъ вашимъ зъ великимъ паномъ Александромъ жаденъ зъ слугъ нашихъ ѣхати не хочеть, нижли тотъ же посоль Кундуганъ Дуванъ, который такъ годъ былъ у великого короля и въ отца В. М. брата нашего и нѣкоторыхъ словъ своихъ черезъ него былъ есми вказалъ, абы черезъ тое онъ былъ слугою нашимъ и вашимъ и рекъ есмы тежь маешъ ѣхати, якожь онъ мѣсяць росказаня нашего ѣхати и проти его жаденъ ся не поднялъ, ѣхати для убійства такого, бо на той сторонѣ Днѣпра люди Ваши, што за потребу мають зъ вами есмо водлугъ присяги и докончення у миру татарове мои Москвы не воевавши кого мають воевати, бо которые наши люди перешедши Днѣпръ по сей сторонѣ по Самарѣ, на Чорной крыныцахъ и дробныхъ крыныцяхъ улучивши (ulucawszy) людей нашихъ убивають, иншихъ живыхъ ведутъ, якожь на врочицахъ описаныхъ завжды на водѣ и на полі людей нашихъ имають, купцовъ громячь и скарбы ихъ берутъ и ку влусомъ нашимъ прыходячь, быдло и стада безчислене берутъ; нашъ одинъ чоловѣкъ случивши ся зъкозаками по той сторонѣ Днѣпра, которые люди были пришли подь нихъ, тыхъ людей погромивши и до мене привели, чымъ же того винуете, але ваши люди вжо явне злость и шкodu чынять и влусы наши громячь, коли бы тые влусные люди, которымся шкода дѣветъ пошлнбъ и воевали б панство вашей М. и видчно б то бы вамъ, а тыхъ часовъ сынъ нашъ Еминигирей Султанъ мысль инакшыи мѣлъ и для забытти гонца своего хотѣлъ поймати толмача вашего Ожендя, и мы рекли: сыну нашъ, понорови дамъ знати черезъ посла нашего и черезъ листъ нашъ о тое забите и о головщину, за тымъ Толмача того не ималъ, и сами то порозумѣете, колько пословъ и гонцовъ нашихъ убито. Слыхали есмо передъ тымъ, же на Москвѣ посломъ трудность бываетъ, якожь прыро-

жонам его речъ хлопскѣя, а у васъ никгда жадная трудность не бываза, нижли за панованя вашего посломъ забойства и купцовъ громлени, вътоварахъ ихъ забране ся становить.

(Вар. коп. М. Лит. кв. № 57, стор. 54—56).

Другой листъ Царевъ.

Брату нашему великому королю Жикгимонту Августу. Сее зимы къ веснѣ Подаваны Купшы змоими деньгами Махметъ... (нерозб.) Шабанъ шли до Москвы зъ товаромъ, а товару въ себе мѣли осмь кротъ сто тысячь и шестьдесять тысячь и двѣ тысячи, козаки кievскіе черкаскіе и каневскіе противъ врочища Санчарова ихъ погромили и товаръ ихъ весь побралаи ледве сами головами ушли; якожь посоль напѣ въ тотъ часъ въ черкасѣхъ былъ и окомъ своимъ видѣлъ, яко вси товары продавали у черкасѣхъ... (черезъ це Царь вимагае далі сатісфакціи) кв. 57. стр. 56—56.

У відповідь на ярлики цареві, Сигизмунд Август посилає посла, якому доручає завірити царя в давній дружбі і приязні між його й своїми предками й своїй: козацкі напади, грабування й душоубства чиняться без відомости короля і найбільше чинять їх козаки спільного їх ворога.—Царя Московського. Козаки з Путивля, Чернигова і Новгород-Сіверська нападають на татар і на улуси татарські, а потім вину складають на королівських козаків. (кв. 57, стор. 60—64).

...«Ашто ся дотычетъ тыхъ коровановъ погромленыхъ.

Король Е. М. казаль Вамъ мовити: Ижъ ещо первей, кгда Царь о томъ листу своего ку Ихъ Мил. не писалъ, и посоль Е. М. до Ею М. не пріѣхаль, а его милость отъ ста—рость Украинскихъ отомъ громеню корованов даво было знать, и Е. М., памятаючи на докончане свое, а хочачи зъ Нимъ зъ Братомъ Своимъ и впередъ у прязни твердой стати, тогожь часу розказаль листы до воеводы и до старость тамошнихъ украинскихъ строго писати, абы тому пыльный обыскъ чинити чинили и тыхъ козаковъ, которые тамъ на входѣхъ своихъ были и то будутъ ли смѣли чинить, довѣдовшися, поймали и до Е. М. ихъ послали, а тымъ вси речи штобы кольвекъ

могло быть у них собрано отыскати, какъ же Е. М. тыхъ козаковъ, которые на тотъ часъ поиманы розказалъ передъ Посломъ Его великимъ и передъ Вами посланцы Царевыми поставити и опытъ въ томъ чинити и они передъ вами мало ся къ тому знали, одно повѣдили, ижъ коли они на входѣхъ своихъ стародавнихъ для поживеня своего были, тогда тые купцы корованщики зъ нѣкоторыми Татари подемъ идучи, на тыхъ входѣхъ ихъ постерегли, на нихъ ударили и некоторыхъ козаковъ Е. М. были поимали и в полонъ повели, а потомъ они зобравшыся за ихъ початкомъ тыхъ поиманыхъ отратовали, гдѣ въ тотъ же часъ и козаки Московскіе тамъ были пришли и тые ихъ громпили и речи ихъ брали, а иншіе полоненики Московскіе, которые зъ ними до Москвы шли тые разы ихъ въ томъ розгромѣ брали и до Москвы зъ ними повтекали, а Е. М. козаки штожъ можна тыхъ речей взяли, въ чомъ же козаки Е. М. не такъ много винни, яко тые купцы сами себе въ томъ кривн, ижъ опустивши дороги свои звѣчистыи стародавнии и не ѣдучи з товары своими водле давного обычаю на замки Е. М. Кіевъ, Черкасы и Каневъ, яко и первой бывало, а иншими дорогами новыми незвычайными гдѣ есть великая небезпечность съ товарами пошли и до замковъ Е. М. дорогою старою не хотѣли ити: А вѣдь же Король Е. М. чинячи присяжѣ и слову своему досыть а къ волѣ Царю-Брату своему и надъ обычаѣ чого бы Е. М. не былъ повиненъ чинити одно для доброго братства и прязни а былъ онъ Братъ Е. М. побачылъ, а его милости то прязню своею отдавалъ, тымъ купцомъ Царя Турецкого и Его Брата Своего зъ тыми козаками своими справедливость учинилъ, а што въ нихъ тыхъ речей было... то Его милость розказалъ вернути, а за остатокъ велѣлъ Его Мил. ихъ передъ его посломъ Кунтуганъ-Дуваномъ перееднати и вжо они имъ за то заплату немалую суму даже и досыть имъ за то вчинили, ач кольвекъ тыи купцы то все были утратили и колибъ были правомъ сужоны, тогда бы они никоторымъ обычаемъ не могли къ тому прийти съ тыхъ причинъ, ихъ они, опустивши дороги стародавнии а не оповѣдавшися врадомъ Е. М. тыхъ замковъ, которые мѣли ити, а иншими дорогами новыми, куды николи купцы передъ тымъ не хоживали, не слушине пошли, въ чомъ жо сами себе были винныи, а вѣдь же то Е. М. для Него Брата своего вчинилъ и за шкody ихъ досыть имъ вдѣлать казалъ, и нехай бы то Братъ Его Милости вдячне отъ Господаря Е. М. прынялъ, а яко почаль зъ Е.

М. у вѣрной а праведливой прязни и въ добромъ Братствѣ быти, такъ и теперъ, абы онъ потому жъ зъ Е. М. у вѣрной прязни былъ, а отъ прязни Е. М. и отъ доброго Братства ся не отдалялъ для тыхъ людей, же бы ся што зъ Е. М. мѣло становить, нѣкоторого домнимая по Е. М. не мѣлъ и къ таковымъ ся речамъ не схилялъ. (книга 57, стор, 64—65).

„Течъ вжо впередь которые бы купцы его и корованы сътовары своими до Панства Е. М. хотѣли ходить—Король Его Милость казалъ Вамъ повѣдати: Нехай бы вжо Царь таковымъ купцомъ и корованомъ приказалъ, же бы они черезъ то тыми дорогами новыми а незвичайными не ходили, а шлибы съ куплями своими дорогами стародавними, яко и первой бывало; и коли они до Панства Е. М. пойдуть и на Гавани будутъ, они бы нехай упередъ до Воеводы и старосты Е. М. Черкаского и Каневского водлугъ давного обычаю посылали и о собе имъ знати давали, а Воевода и староста Черкаскій мають противно нихъ посылати и ихъ выпроважать. И казалъ повѣдать, если въ Панство нашо або до земли Московское, тогда имъ безъ всякое зачены, заплотывши мито Е. М., вольно ити, куды похотять; а если бы купцы Е. або корованы Турецкіе черезъ то предъся дорогами новыми а незвичайными, опустивши дорогу вѣчную, ходили а воеводѣ и старостѣ Е. М. о собе вѣдома не давали, а штобы ся имъ тамъ шкодного стало, тогда вжо Е. М. Цару Брату Своему зъ себе то складаеть и о томъ ничого вѣдати и въ томъ ему Брату своему и купцомъ ихъ выненъ бытъ не хочеть“.

(Варшавська копія Метрики Литовської, кн. 57, стор. 65—66)